

“Tiedontarpeen tunnistaminen on viisauden alku”

– matkaraportti ISIC2004-konferenssista

[06/04](#)

Viides tiedonhankintatutkimukseen keskittyvä ISIC-konferenssi järjestettiin syyskuun alussa Dublinissa. Olin siinä onneksaassa asemassa, että sain pitää esitelmäni jo konferenssin avajaispäivänä. Esiintymiskuumeen kaikottua minulle tarjoutui oiva mahdollisuus seurata viimeaikaista kehitystä informaatiotutkimuksen ydinalueella: informaatiotutkimushan on viime kädessä eri käyttäjäryhmien tiedonhankintakäytäntöjä tarkasteleva ja tiedonhankintaa tukevia informaatiojärjestelmiä kehittävä tiede.

”ISIC” = ”information seeking in context”

Syyskesällä 1996 Tampereen yliopiston informaatiotutkimuksen laitos järjesti ensimmäisen ISIC-konferenssin. Tämän jälkeen konferensseja on järjestetty joka toinen vuosi eri puolilla Eurooppaa; kuudes ISIC-konferenssi tullaan järjestämään kahden vuoden päästä Australiassa.

Akronyymi ”ISIC” tulee sanoista ”information seeking in context”. Konferenssisarjan nimi viestii tiedonhankintatutkimusta kiinnostavien ilmiöiden kontekstisidonnaisuudesta:

- organisaatiokohtaiset informaatioympäristöt ja -kulttuurit,
- eri tieteenalojen tutkimuskäytännöt,
- tiimien ja yksilöiden työtehtävät ja tavoitteet
- sekä käytössä olevat dokumenttikokoelmat ja tiedonhakujärjestelmät ovat tekijöitä, jotka nivoutuvat tiedonhankintaprosesseihin.

Näitä prosesseja ei voi ymmärtää ilman, että mahdollisimman kattavasti hahmotetaan tiedonhankintaa parhaimmillaan tukevien ja pahimmillaan estävien sosioteknisten ympäristötekijöiden keskinäisvaikutuksia ja ominaispiirteitä.

- [Tiedonhankintatutkimuksesta](#)
- [Suomalaisen tiedonhankintatutkimuksen näkyvyys erinomainen](#)
- [Tiedonhankinnan ja tiedonhaun tutkimuksen yhteiset alueet](#)
- [Relevanssiarvioiden ja tieteellisen lukemisen yhteisöllisyys](#)
- [Tieteenalakohtaiset tiedonhankintakäytännöt](#)
- [Tiedonhankintapuheen moraali](#)
- [Lopuksi](#)

Tiedonhankintatutkimuksesta

Tutkimusalueena tiedonhankintatutkimus on keski-ikäinen: jo ennen ISIC-konferenssisarjaa ja sen myötä tapahtunutta tietynlaista vakiintumiskehitystä tiedonhankintaa eri näkökulmista tarkastelevia tutkimuksia on ilmestynyt tuhansia. Toisinaan tiedonhankintatutkimuksen alkujuuret paikannetaan Lontoossa vuonna 1948 järjestettyyn suureen tieteellisen informaation konferenssiin, mutta tiedonhankintatutkimuksen alueelle kuuluvia kirjastojen käyttö- ja käyttäjätutkimuksia on tehty toki jo huomattavasti tätä konferenssia aiemminkin.

Tietynlainen käännekohta tiedonhankintatutkimuksen alueella ajoittuu vuoteen 1986, jolloin **Brenda Dervin** ja **Michael Nilan** kritisoivat ARIST-vuosikirjassa ("Annual Review of Information Science and Technology") ilmestyneessä katsausartikkelissa voimakkaasti tuolloin vallalla ollutta järjestelmäkeskeistä lähestymistapaa. Dervinin ja Nilanin tekstin ydinajatus oli, että tiedonhankintaa tulee tarkastella tiedonhankkijoiden itsensä – pikemminkin kuin tiedonhankintaa tukevien järjestelmien – perspektiivistä.

Dervinin ja **Nilanin** peräänkuuluttama käyttäjälähtöinen paradigmanmuutos toteutui viimeistään 90-luvulle tultaessa. Tämän pienimuotoisen tieteellisen vallankumouksen myötä tiedonhankintatutkijoiden kiinnostuksen kohteet ovat laajentuneet tutkijoiden, opiskelijoiden ja erilaisten ammattiryhmien tiedonhankinnasta myös sellaiseen arkipäiväiseen tiedonhankintaan, joka ei suoraan kytkeydy praktisten työtehtävien suorittamiseen. Viimeaikaista tiedonhankintatutkimusta luonnehtii myös Dervinin ja Nilanin ennustama laadullisten tutkimusmenetelmien suosion kasvu.

Suomalaisen tiedonhankintatutkimuksen näkyvyys erinomainen

Tämänkertaiseen ISIC-konferenssiin osallistui runsaat 100 henkeä noin 20 eri maasta ja viidestä maanosasta. Konferenssiin valikoituneista 28 esitelmästä viisi oli suomalaisten tutkijoiden tai tutkimusryhmien pitämiä. Lisäksi lyhyempien tutkimustietoiskujen esittäjissä ja tutkimusposterien laatijoissa oli Tampereen ja Oulun yliopistojen kasvatteja. Suomalaistutkimuksen hyvä kansainvälinen näkyvyys ilmeni myös **Lynne McKehnen** ja hänen tutkijakollegoidensa esitelmässä, jossa tutkittiin tiedonhankintatutkimuksen kehitystä sitaattianalyysin välinein: kahdentoista 90-luvulla ilmestyneen siteeratuimman artikkelin listassa esiintyi kolme kotimaisin voimin laadittua tekstiä.

Tiedonhankinnan ja tiedonhaun tutkimuksen

yhteiset alueet

Informaatiotutkimuksen sisällä on tiedonhankintatutkimuksen lisäksi muitakin voimakkaita tutkimussuuntauksia. Informaatiotutkimuksen ja tietojenkäsittelytieteen rajamaastoon sijoittuva tiedon tallennuksen ja haun tutkimus edustaa tällä hetkellä tutkimuksen valtavirtaa. Peräkkäisinä päivinä esiintyneet konferenssin keynote-puhujat, **Kalervo Järvelin** ja **Carol C. Kuhlthau**, muistuttivat siitä, että tiedonhankintatutkimuksella ja tiedonhaun tutkimuksella on yhteinen tavoite: kehittää ihmisten käyttöön entistä parempia informaatiojärjestelmiä. Tavoite on siis jaettu, vaikka sen saavuttamiseen tähtäävät menetelmät poikkeavat toisistaan. Kun tiedon tallennuksen ja haun tutkimus suosii laboratorio-olosuhteissa toteutettuja koeasetelmia sekä määrällistä ja matemaattista todistelua, tiedonhankintatutkimus puolestaan hyödyntää viestintä-, organisaatio- ja sosiaalitieteellisiä menetelmiä ja teorioita.

Järvelin oli huolestunut siitä, että tiedonhankintatutkimus pilkkoo tutkimuskohdettaan keinotekoisesti. Esimerkiksi työtehtävien konteksti ja tarjolla olevien informaatiotyökalujen tekniset ominaisuudet ovat tiedonhankintaan vaikuttavia tekijöitä, joita ei ole syytä tutkimuksissa unohtaa. Tutkimuskohteen rajauksilta voidaan edellyttää, että ne ovat mielekkäitä tiedonhankkijoiden itsensä kannalta. Vastaavasti tiedonhaun tutkijan on laajennettava näkökulmaansa tiedonhankintatutkimusta kiinnostaviin ilmiöihin, jotta päästään eroon epätarkoituksenmukaisista laboratoriokoeasetelmista, joilla pahimmillaan on hyvin vähän tekemistä tiedonhaun tutkimusperinteen ulkopuolisen todellisuuden kanssa.

Kuhlthau jatkoi samoilla linjoilla: hän kartoitti ansiokkaasti viimeisen kymmenen vuoden aikana tapahtunutta teoreettista kehitystä tiedonhankintatutkimuksessa ja painotti, että tutkimuksen avulla saavutettu teoreettinen ymmärrys tiedonhankinnasta ei riitä, vaan käsitteellisiä ja muita innovaatioita on sovellettava käytännössä. Myös informaatiotutkimuksen sisäistä eri tutkimussuuntausten välistä keskustelua on Kuhlthau mukaan syytä entisestään lisätä. Jos tiedonhankinnan ja tiedonhaun tutkijat eivät ymmärrä toisiaan, pienen tieteenalan elinkelpoisuus ja kilpailukyky kärsivät.

Relevanssiarvioiden ja tieteellisen lukemisen yhteisöllisyys

Relevanssi on yhä jossain määrin arvoituksellinen ja mystinen, mutta samalla olennainen käsite informaatiotutkimuksessa; mm. informaatiojärjestelmien toimivuuden ja tehokkuuden evaluointi perustuu pitkälti tutkijoiden ja/tai tiedonhakijoiden tekemille tiedonhakujen tulosjoukoissa esiintyvien dokumenttien tai viitteiden relevanssimäärityksille.

Theresa Andersonin esitelmän anti kauan jatkuneeseen keskusteluun

relevanssista liittyy siihen, että hänen mukaansa relevanssimääritykset eivät ole niinkään yksilökohtaisia subjektiivisia päätöksiä, vaan nämä määritykset ovat sosiaalisesti rakentuneita; vuorovaikutus muiden tutkijoiden ja heidän kirjoittamiensa tekstien kanssa on tässä suhteessa olennaista. Relevanssi on eittämättä kompleksinen ilmiö, johon liittyy yhteisöllisiä ulottuvuuksia, mutta laboratoriotutkimuksessa joudutaan usein turvautumaan yksinkertaistuksiin, jotta mielekkäitä tuloksia ylipäänsä olisi mahdollista saada.

Michael Olsson tarkasteli esitelmässään, kuinka tiedollinen auktoriteetti ja tietynlainen maailmanlaajuinen guruasema rakentuvat. Kyse on siitä, minkälaisia merkityksiä uransa eri vaiheissa olevat informaatiotutkijat antavat haastattelupuheessa tiedonhankintatutkimuksen keskeiselle auktoriteetille, joka tässä tapauksessa on Ohio State Universityn viestintätieteiden laitoksella työskentelevä **Brenda Dervin**.

Olssonin tutkimus osoittaa, että Dervinin tutkijapersoonaan ja elämäntyöhön haastattelutilanteessa liitettyt määritelmät perustuvat pitkälti aikaisempiin keskusteluihin, joita on käyty kollegoiden kanssa. Tutkijat tekevät eräänlaista jatkuvaa identiteettityötä määritellessään suhdettaan tähän Helsingin yliopiston vuonna 2000 kunniatohtoriksi nimittämään vaikuttajaan ([Yliopiston tiedote 23.5.2000](#)). Olssonin väitöskirja, johon hänen esitelmänsä perustui, löytyy [elektronisena](#). Tiedonhankintatutkimusta tuntevat voivat haastattelusitaatteja lukiessaan arvailla, kenen suusta ne milloinkin ovat peräisin. Sangen moni Olssonin haastateltavista ilmeisesti istui kuuntelemassa hänen esitystään Dublinissa.

Tieteenalakohtaiset tiedonhankintakäytännöt

Sanna Talja, Reijo Savolainen ja Hanni Maula tarkastelivat yhteisesitelmässään sitä, kuinka mm. yhteistyökäytännöt, samanhenkisten kollegoiden fyysinen läheisyys, tutkimusmenetelmät, dokumenttiympäristön jäsenyys ja muut tieteenalakohtaisesti vaihtelevat tutkimuskulttuuritekijät vaikuttavat tutkijoiden tiedonhankintakäyttämiseen. **Talja** kertoi, että ympäristöbiologit ja hoitotieteilijät eivät juuri arvostaneet postituslistoja tutkimusviestinnän ja tiedonhankinnan välineinä. Sen sijaan joskus hyvinkin yksinäistä työtä tekevät humanistitutkijat pitivät postituslistojen kautta tulevia tiedonlähdevinkkejä hyödyllisinä.

Sanna Törmän ja Pertti Vakkarin esitelmä perustui FinELib-käyttäjätietojen analyysiin. Heidän tutkimustulostensa mukaan elektronisten resurssien käytön useus selittyy tutkimusalakohtaisesti vaihtelevilla havainnoilla tai uskomuksilla siitä, kuinka paljon alan keskeistä kirjallisuutta on saatavilla elektronisesti.

Esitelmän jälkeen seurasi kiintoisa keskustelu, jossa mm. pohdittiin sitä, kuinka hyvin tutkijoiden havainnot vastaavat todellisuutta. Esimerkiksi kirjallisuustieteilijä saattaa ennakkoluuloisesti olettaa, ettei mitään häntä kiinnostavaa elektronista aineistoa ole saatavilla, vaikka monia alan keskeisiä

lehtiä löytyisikin Helsingin yliopistoon taannoin hankitusta Project Muse -palvelusta.

Vakkarilta kysyttiin, auttaisiko tehostettu markkinointi ja tiedotus muuttamaan tutkijoiden mahdollisesti virheellisiä käsityksiä elektronisten aineiston saatavuudesta ja käyttökelpoisuudesta. **Vakkari** oli tässä suhteessa varsin skeptinen: tutkimuskulttuurin muutoksien on viime kädessä lähdettävä tutkijoista itsestään. Naapurihuoneen kollegan tiedonhakupinkit ovat tehokkaampaa elektronisten resurssien markkinointia kuin esimerkiksi kirjastonhoitajan tiedekunnan sähköpostilistalle toimittamat viestit.

Informaatiotutkimuksessa on viime vuosina yleistynyt ajatus siitä, että informaatiokäytäntöjen tutkiminen on hedelmällisintä aloittaa analysoimalla erilaisia organisaatioita ja ammattiryhmiä kokonaisuuksina, eräänlaisina ajatusyhteisöinä. Tieteenalakohtaisten informaatiokäytäntöjen variaation analyysi on tarpeellista myös käytännön kirjasto- ja tietopalvelutyön kannalta: esimerkiksi Helsingin yliopiston kontekstissa voidaan nähdäkseni tieteellisesti perustellusti argumentoida, että yhdellä kampuksella toteutuneet ja hyväksi koetut ratkaisut eivät ole suoraan kopioitavissa ja siirrettävissä muille kampuksille. Kirjastopalvelujen on mukauduttava eri kampuksilla tehtävän tutkimustyön logiikkaan, eikä päinvastoin.

Tiedonhankintapuheen moraali

Omassa esitelmässäni tarkastelin sydänleikkausta odottavien potilaiden tiedonhankinnallisia kertomuksia diskurssianalyttisesti. Pyrin osoittamaan, että tiedonhankinnasta puhuminen nivoutuu osaksi laajempia sairauden merkityksellistämisen käytäntöjä ja että näiden käytäntöjen moraalista luonnetta ja historiallista taustaa erittelemällä myös haastateltavien tuottamat tarinat tiedonhankinnasta selittyvät mielekkäästi. Sydänleikkauspotilaiden informaatiomaailma on sosiaalinen konstruktio, joka vaikuttaa voimakkaasti mm. siihen, minkä tyyppisiä tiedonlähteitä he preferoivat.

Lopuksi

Tiedonhankintatutkimuksen tutkimusperinteen olennaisin käsite lienee tiedontarve ("information need"). Tätä käsitettä käytetään mm. kuvaamaan niitä eri ongelmille tai intresseille yhteisiä piirteitä, joiden voidaan ajatella virittävän yksilöiden ja ryhmien tavoitteellista toimintaa palvelevaa tiedonhankintaa. Konferenssin tutkijavaltaista yleisöä tarkastellessani mielessäni kävi kysymys siitä, miksi käytännön kirjastotehtävissä toimivia

henkilöitä oli osallistujien joukossa vain muutamia. Jos kirjastopalvelujen tavoitteena on entistä innovatiivisemmin ja joustavammin toimia tiedonhankkijoiden tai tietotyön tekijöiden kumppaneina, tarvittaisiin tutkimustietoa siitä, minkälaisia ominaisuuksia kumppaneilla tulisi olla, jotta kirjastot sellaisiksi kelpuutettaisiin. Tiedontarpeen tunnistaminen on viisauden alku meille itse kullekin.

 [ISIC 2004 \(1-3.9.04, Dublin\)](#)

 Konferenssiesitelmät ilmestyvät lokakuun loppupuolella [Information Research](#) -julkaisussa

 [Kimmo Tuomisen esitys](#): "Whoever..." Moral Tensions in Heart Patients' and Their Spouses' Talk About Information Seeking

*Kimmo Tuominen
Kirjastonjohtaja
Humanistisen tiedekunnan kirjasto
Kimmo.Tuominen@helsinki.fi*